

Dr. A. K. V.

SOCIALNA VARNOST

VARSTVO DRUŽINE

(Študijsko gradivo)

VŠSD, Ljubljana, jan. 2002

1. UVOD

Družina predstavlja življenjsko skupnost staršev in otrok. Predstavlja primarni socialni prostor, ki daje optimalne možnosti za emocionalni in socialni razvoj otrok, obenem pa nosi tudi odgovornost za njihovo blaginjo. Poleg tega ima pomembno vlogo pri ohranjanju kohezije družbe in kot pomembna proizvodna in potrošniška enota vpliva na gospodarski razvoj družbe. Za družino štejemo tudi vse življenjske skupnosti otrok in odraslih oseb, ki trajno skrbijo zanje: stari starši in vnuki, rejniki in rejenci, skrbniki in otroci pod skrbništvom. Subjekt družinske politike predstavljajo tudi pari oziroma ženske, ki pričakujejo otroke. (Resolucija o temeljnih oblikovanju družinske politike v Republiki Sloveniji, II, 2. in 3. odst.)

Sistem socialne varnosti upošteva materialne in druge obremenitve, ki jih imajo družine z vzdrževanje, varstvom in vzgojo otrok. Vzdrževanje otrok predstavlja velike stroške, ki jih tisti, ki so brez otrok, nimajo. Z ekonomskega vidika je otrok nosilec stroškov, dolgoročno pa je vir koristi za družbo.

V najširšem pomenu obsega družbena skrb za otroke in družine naslednje elemente:

- zagotavljanje socialnega minimuma,
- starševsko nadomestilo,
- družinske prejemke,
- davčne olajšave za otroke in nižje obdavčenje dobrin, namenjenih otrokom,
- organizirane in subvencionirane programe predšolske vzgoje,
- razne druge oblike družbene pomoči družinam z otroki (subvencioniranje stanarin, brezplačne zdravstvene storitve za otroke, brezplačno izobraževanje, skrb za prizadete otroke ipd.)
- uresničevanje otrokovih pravic, preprečevanje zanemarjanja otrok itd. (po Stropnik:12)

Družinske dajatve so se v sistemu socialne varnosti pojavile po prvi svetovni vojni na pobudo belgijskih in francoskih delodajalcev, ki so bili dolžni nositi del bremen za vzdrževanje otrok. Družinske dajatve sta prvi uvedli Belgija leta 1930 in Francija leta 1932. Te dajatve so imele namen spodbuditi ljudi k večjemu številu rojstev, povečale naj bi prihodke družin z otroki, predvsem revnih, ter dala mladim enake možnosti za življenje. (Radovan: 166)

Mnoge države z dajatvami za otroke zasledujejo populacijske cilje. Razvite države, ki imajo nizko stopnjo natalitete, z ugodnimi družinskimi prejemki želijo vplivati na povečanje rodnosti. Države, ki želijo omejiti naraščanje prebivalstva, se prav tako poslužujejo družinske politike, pri čemer nekatere posegajo v pravice človeka (Kitajska, nekdanja Indija). Pieters (:75) pravi, da se danes zdi jasno, da stopnja rodnosti in obseg oziroma višina dajatev za otroke nista povezana, čeprav se neugoden demografski položaj občasno še vedno povezuje s potrebo po izboljšanju sistema dajatev za otroke.

Euzeby navaja, da so posegi na to področje zelo občutljivi. Celoten odnos družbe do otrok bi moral napredovati. To pomeni spajanje politik na različnih področjih: v družinski politiki, na področju dela, pri načrtovanju mest in v stanovanjski politiki in pri zaposlovanju mladine. Vpliv družinskih dajatev v ožjem smislu na nataliteto je vsekakor omejen.

V razvitih državah je družinska politika pogosto povezana s področjem dela. Usklajanje delovnega in družinskega življenja sta bistvena tako za dobrobit otrok in staršev kot za demografsko politiko.

Dajatve za otroke so lahko periodične, to je otroški dodatek, ali enkratne – najbolj pogosto ob rojstvu otroka. Lahko so namenjene vsem, ne glede na višino dohodkov, ali pa le tistim, ki izpolnjujejo materialni cenzus. Govorimo o univerzalnih oziroma selektivnih dajatvah. Upravičenost in višina otroškega dodatka sta lahko odvisni od starosti otroka, torej višja za starejše otroke, in števila otrok. Glede na število otrok v družini je otroški dodatek lahko za vse enak (linearen), lahko je za vsakega naslednjega otroka višji (progresiven) ali za vsakega naslednjega otroka nižji (degresiven).

Kot družinske dajatve oziroma prejemki se lahko obravnavajo samo tisti, ki pomenijo prispevek h kritju stroškov za vzdrževanje otrok, lahko pa vključujejo tudi nadomestila plače ali drugih dohodkov tistih, ki so zaradi varstva otrok odsotni z dela. To so matere v času porodniškega dopusta ter druge osebe, ki kasneje negujejo otroke. Nekateri sistemi med družinske dajatve prištevajo tudi tiste, ki se nanašajo na domačo nego drugih oseb, n. pr. invalidov, bolnih in starih. (Pieters: 77) Z nadomestili za nego otroka zakonodajalec vpliva na način, kako si starši delijo neposredne skrbi za otroka. Tako je bilo v predlogu sedanjega slovenskega zakona po vzledu nekaterih drugih držav navedeno, da želi predlagatelj z

rešitvami na področju starševskega dopusta vzpostaviti regulativne mehanizme, preko katerih bo v večji meri okrepljena vloga obeh staršev pri skrbi za otroke. (Predlog: 15)

Čeprav mednarodni in domači predpisi in teoretična dela uporabljajo izraze družinsko varstvo, družinska politika ipd., je treba poudariti, da družina ni pravna oseba. Nosilci pravic in obveznosti so lahko samo njeni člani. Ker so razlog za upoštevanje družine v socialni varnosti otroci, se za to področje uporablja tudi izraz otroško varstvo.

2. DRUŽINSKE DAJATVE/ PREJEMKI V SLOVENIJI

2.1 UVOD

Dajatve za otroke oziroma varstvo družine je bilo na ozemlju današnje države večkrat urejeno na podlagi različnih izhodišč. Spreminjali so se tako pogoji za uveljavitev prejemkov kot njihova višina.

Republika Slovenija je leta 1993 sprejela resolucijo o temeljih oblikovanja družinske politike. Resolucija kot družinsko politiko označuje celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih, fiskalnih in drugih ukrepov, ki jih določeni administrativni sistem izvaja, da bi posredno ali neposredno vplival na življenjske pogoje družin oziroma njenih članov. Na socialno varnost se v resoluciji neposredno nanašajo otroški dodatki, posebne pomoči za invalidne otroke, dodatek za varstvo in vzgojo za otroke v starosti do treh let, ki niso v vrtcu, pomoč za opremo novorojenca in starševski dodatek. V sistem socialne varnosti, vendar v panogo socialnega varstva, pa sodijo posebne službe za pomoč otrokom s posebnimi potrebami.

2.2 PРАВNA UREDITEV

V Sloveniji so družinski prejemki urejeni z mednarodnimi in državnimi predpisi. Od ratificiranih mednarodnih sporazumov so določbe, ki se nanašajo na družinske dajatve, vsebovane v Paktu o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, v konvenciji MOD št. 102 in v Evropski socialni listini.

Konvencija MOD št. 102 v sedmem delu obravnava družinske dajatve. Po konvenciji socialni primer obsega bremena v zvezi z otroki (40. čl.). Na družinsko varstvo se nanašata tudi osmi del konvencije: dajatve za primer materinstva, ki so v slovenskem sistemu pokrite deloma v zdravstvenem zavarovanju, deloma v družinskem varstvu, ter dajatve družinskim članom za primer smrti hranilca družine, ki so v slovenskem sistemu socialne varnosti vključene v pokojninsko in invalidsko zavarovanje v obliki družinskih pokojnin.

V Evropski socialni listino se na področje varstva otrok in družine nanašajo predvsem določbe o pravici otrok in mladostnikov do varstva (7. čl.), pravica zaposlenih žensk do porodniškega varstva (8. čl.), pravica družine do socialnega pravnega in ekonomskega varstva (16. čl.), pravica otrok in mladostnikov do socialnega, pravnega in ekonomskega varstva (17. čl.) in v širšem smislu pravica do socialne varnosti (12. čl.)

Od domačih pravnih virov ustava poleg splošne določbe o pravici do socialne varnosti (50. čl., 1. odst.) družini in otrokom namenja štiri člene (53. - 56.), ki obravnavajo zakonsko zvezo in družino, pravice in dolžnosti staršev, svobodno odločanje o rojstvih otrok, pravice otrok.

Sedes materiae, najpomembnejši zakon, ki ureja socialno varnost družine oziroma otrok je zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih. (ZSDP, Ur. l. RS, 97/01), ki se uporablja od 1. 1. 2002, posamezne določbe pa se bodo začele uporabljati v celoti šele kasneje.

Novi zakon je bil sprejet v povezavi z novim zakonom o delovnih razmerjih. Materija varstva staršev v delovnem pravu je prenesena iz zakona o delovnih razmerjih v ZSDP. Prvi del ZSDP ureja pravico do starševskega dopusta, do starševskega nadomestila in pravice iz naslova krajšega delovnega časa. Glavna pravica staršev je starševski dopust, ki se deli na porodniški dopust, očetovski dopust, dopust za nego in varstvo otroka ter posvojiteljski dopust. Za čas starševskega dopusta staršem pripada starševsko nadomestilo. V tem delu zakon ureja nadomeščanje izgubljenega dohodka zaradi starševstva. Pravica do starševskega nadomestila izhaja iz plačevanja prispevkov. Gre torej za zavarovanje.

Drugi del ZSDP ureja pravice do družinskih prejemkov, ki ne izhajajo iz dela ali zavarovanja staršev, ampak imajo naravo pomoči. Gre za prejemke, ki niso vezani na plačevanje prispevkov, torej za socialno varstvo. To so: starševski dodatek, pomoč ob rojstvu otroka, otroški dodatek, dodatek za veliko družino, dodatek za nego otroka, ki potrebuje posebno varstvo, ter delno plačilo za izgubljeni dohodek.

Terminologija, ki jo uporablja ZSPD, ni najbolj ustrezna. Na nekaj mestih uporablja izraz »zavarovanje za starševsko varstvo«. Združuje dva pojma, ki ju je treba razlikovati.

Očetovski dopust in dodatek za veliko družino sta popolnoma novi pravici, ki bosta uresničeni postopno.

2.3 UPRAVIČENCI

Do starševskega dopusta z nadomestili so upravičeni starši, ki so zaposleni ali samozaposleni oziroma drugače delovno aktivni v Sloveniji ter so zavarovani na temelju svojega dela.

Zavarovanci za starševsko varstvo so zaposleni, nosilci javnih funkcij, tujci – če je tako določeno z mednarodnim sporazumom, samozaposleni, kmetje, vrhunski šprtniki, brezposelni, ki prejemajo denarno nadomestilo, osebe, ki prejemajo nadomestilo za čas odsotnosti z dela po predpisih iz zdravstvenega zavarovanja, osebe na prestajanju kazni in osebe, ki prejemajo družinske prejemke po ZSDP.

Do družinskih prejemkov so praviloma upravičeni državljani Republike Slovenije, pod določenimi pogoji pa tudi tuji državljani. Družinski prejemki pripadajo otrokom s stalnim prebivališčem v Sloveniji.

Pogoj državljanstva ali stalnega prebivališča za uveljavljanje pravic iz socialne varnosti ovira prosto gibanje delovne sile in prebivalstva nasploh. V državah članicah Evropske unije so take omejitve dovoljene le glede pravic, ki imajo naravo socialnega varstva. Pravice iz socialnega varstva (*social assistance*) so izrecno izključene iz uporabe uredbe št. 1408.

2.4. STARŠEVSKI DOPUST

ZSDP določa štiri vrste starševskega dopusta:

- porodniški dopust
- očetovski dopust
- dopust za nego in varstvo otroka
- posvojiteljski dopust.

Starševski dopust je določen v koledarskih dnevih, ne v delovnih, čeprav gre za čas odsotnosti z dela.

2.4.1. Porodniški dopust

Porodniški dopust pripada materi in traja 105 dni. Izrabiti ga mora v nepretrganem trajanju. Porodniški dopust mora nastopiti 28 dni pred predvidenim datumom poroda, lahko pa ga nastopi že 42 dni pred predvidenim porodom.

Če mati umre, če zapusti otroka ali če je nesposobna za samostojno življenje in delo, ima pravico do porodniškega dopusta oče v obsegu, kolikor ga mati ni izrabila, vendar največ 77 dni.

Če je mati mlajša od 18 let in ima status vajenke, učenke, dijakinje ali študentke, lahko v soglasju z njo porodniški dopust izrabi oče otroka ali eden od otrokovih starih staršev. V tem primeru porodniški dopust traja 77 dni in se skrajša še za toliko dni, kolikor je otrok star, ko oče oziroma eden od starih staršev nastopi porodniški dopust

2.4.2. Očetovski dopust

Očetovski dopust je v Sloveniji novost. Uvajal se bo postopoma. V polnem trajanju bo priznan od 1.1. 2005. Očetovski dopust traja 90 dni. Oče ga lahko izkoristi do osmega leta otrokove starosti, od tega mora 15 dni izkoristiti med porodniškim dopustom matere. Preostalih 75 dni lahko izrabi najkasneje do 8. leta otrokove starosti. Oče nima pravice do očetovskega dopusta, če mati rodi mrtvega otroka, če mu je odvzeta roditeljska pravica ali če ne varuje in neguje otroka, ker ta živi pri materi ali drugi osebi.

2.4.3 Dopust za nego in varstvo otroka

Pravico do dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju 260 dni ima eden od staršev neposredno po preteku porodniškega dopusta. ¹Če se hkrati rodi več živorojenih otrok, se dopust za nego in varstvo podaljša za vsakega nadaljnega otroka (več kot enega) za 90 dni. Za nedonošenčka se dopust za nego in varstvo otroka podaljša za toliko dni, kolikor je bila nosečnost kajša od 260 dni. Če otrok potrebuje posebno nego, se dopust podaljša za dodatnih 90 dni na podlagi mnenja zdravniške komisije. Dopust za nego in varstvo otroka se podaljša tudi v primeru, ko starša ob rojstvu otroka že varujeta in vzgajata najmanj dva otroka do starosti 8 let za 30 dni, za tri otroke za 60 dni, za štiri ali več otrok za 90 dni. Razlogi za podaljšanje dopusta za nego in varstvo otroka se seštevajo. Del dopusta za nego in varstvo otroka v trajanju največ 75 dni se lahko izrabi najdalj do 8. leta starosti otroka. (26. čl.)

Razlogi za podaljšanje dopusta za nego in varstvo otroka se seštevajo.

Starša se pisno dogovorita o izrabi dopusta za nego in varstvo otroka 30 dni pred potekom porodniškega dopusta. Dogovor predložita centru za socialno delo.

4.2.4 Posvojiteljski dopust

Posvojitelj ali oseba, ki ji je otrok zaupan v varstvo z namenom posvojitve, ima pravico do posvojiteljskega dopusta, ki je odvisen od starosti otroka: za otroka starega od enega do štirih let pripada 150 dni, za otroka od štirih do desetih let pa 120 dni. Pravice do posvojiteljskega dopusta nima oseba, ki posvoji otroka svojega zakonca.

2.5 STARŠEVSKO NADOMESTILO

Pravica do starševskega nadomestila pripada osebam, ki imajo pravico do starševskega dopusta in ki so bile zavarovane po ZSDP že pred dnevom nastopa starševskega dopusta. Pravica do starševskega nadomestila se izključuje z drugimi vrstami nadomestil, ki jih izplačujeta Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije in Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje.

Pravica do starševskega nadomestila obsega:

- porodniško nadomestilo, ki se izplačuje med porodniškim dopustom
- očetovsko nadomestilo, ki se izplačuje med očetovskim dopustom v trajanju 15 dni, za preostali čas mu država zagotavlja le plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače,²
- nadomestilo za nego in varstvo otroka, ki se izplačuje med dopustom za nego in varstvo otroka,
- posvojiteljsko nadomestilo, ki se izplačuje med posvojiteljskim dopustom.

Osnova za posamezno vrsto starševskega nadomestila je poprečna osnova, od katere so bili v zadnjih dvanajstih mesecih pred starševskim dopustom obračunani prispevki za starševsko varstvo. Če zavarovanec tega pogoja ne izpolnjuje, se mu za manjkajoče mesece kot osnova upošteva 55% minimalne plače. Osnova ne more biti nižja od 55% minimalne plače in ne višja od dvainpolkratnika povprečne mesečne plače v Republiki Sloveniji. Omejitev navzgor ne velja za porodniško nadomestilo. Prejšnji zakon za višino nadomestila ni postavljaj gornje meje. Starševsko nadomestilo znaša 100% osnove.

Če starša ali druga oseba ne izrabijo dopusta za nego in varstvo otroka v zakonsko določenem obsegu, lahko pripadajoči del nadomestila izrabijo v obliki dobroimetja za plačilo varstva za otroka, za plačilo najemnine za stanovanje ali za reševanje stanovanjskega vprašanja.

2.6 PRAVICA STARŠEV DO KRAJŠEGA DELOVNEGA ČASA ZARADI STARŠEVSTVA

¹ Po prejšnjem zakonu je bil dopust za nego in varstvo otroka pravica matere, ki ga je po dogovoru z njo lahko uporabil otrokov oče.

² Plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače za 75 dni očetovskega dopusta od skupno 90 dni ni prav velika ugodnost. Vprašanje je, če se bodo očetje tega dela očetovskega dopusta sploh posluževali.

Eden od staršev, ki neguje in varuje otroka do tretjega leta starosti ali otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka, ima pravico delati krajši delovni čas. Delodajalec mu zagotavlja plačo po dejanski delovni obveznosti, država pa mu zagotavlja plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače do njegove polne delovne obveznosti.

2.7 DRUŽINSKI PREJEMKI

2.7.1 Vrste družinskih prejemkov

Družinski prejemki so denarni prejemki, ki obsegajo:

- starševski dodatek,
- pomoč ob rojstvu otroka,
- otroški dodatek,
- dodatek za veliko družino,
- dodatek za nego otroka,
- delno plačilo za izgubljeni dohodek. (57. čl.)

2.7.2 Starševski dodatek

Starševski dodatek je pravica, ki pripada tistim staršem, ki po rojstvu otroka niso upravičeni do starševskega nadomestila. To so starši, ki niso zavarovani kot zaposleni, samozaposleni ali dugače delovno aktivni, n. pr.: brezposelne osebe brez pravice do nadomestila, študenti ipd. Pravico do starševskega dodatka ima mati, ki je državljanica Republike Slovenije, ki ima tukaj stalno prebivališče in katere otrok je državljan Republike Slovenije. Namesto matere ima pravico do starševskega dodatka pod enakimi pogoji oče, če je mati umrla, če je zapustila otroka, če je trajno ali začasno nesposobna za samostojno življenje in delo, ali če je sklenila pogodbo o zaposlitvi oziroma je začela opravljati kmetijsko ali drugo samostojno dejavnost. Do starševskega dodatka ima pravico lahko druga oseba, kadar dejansko neguje in varuje otroka.

Pravica do starševskega dodatka traja 365 dni od rojstva otroka. Starševski dodatek znaša 35.000 SIT mesečno.

2.7.3 Pomoč ob rojstvu otroka

Pravica do pomoči ob rojstvu otroka ima vsak otrok, katerega mati ali oče ima stalno prebivališče v Republiki Sloveniji. Pravica ni odvisna od državljanstva otroka ali staršev. Pomoč ob rojstvu otroka je enkratni prejemek, namenjen nakupu opreme za novorojenca. Znaša 50.000 SIT. Namesto denarnega prejemka se lahko v enaki vrednosti zagotovi oprema za novorojenca v obliki zavitka.

2.7.4 Otroški dodatek

Z otroškim dodatkom se staršem oziroma otroku zagotovi dopolnilni prejemek za preživljanje, vzgojo in izobraževanje, kadar dohodek na družinskega člana ne presega zgornje meje dohodkovnega razreda po ZSDP.

Pravico do otroškega dodatka ima eden od staršev ali druga oseba, če je državljan Republike Slovenije, za otroka s prebivališčem v Republiki Sloveniji. Če upravičenec ni državljan Republike Slovenije, ima pravico do otroškega dodatka ob pogoju vzajemnosti. Če ima vsaj eden od staršev sklenjeno pogodbo o zaposlitvi z delodajalcem, ki ima sedež v Republiki Sloveniji, ima pravico do otroškega dodatka tudi za otroka, ki nima prebivališča v Sloveniji,

- če je otrok državljan Republike Slovenije in nima pravice do otroškega dodatka v državi kjer živi,
- če ni državljan Republike Slovenije in je tako dogovorjeno z mednarodno pogodbo.

Otrok, ki je upravičen do otroškega dodatka, je oseba do dopolnjenega 18. leta starosti, starejša oseba pa, če se šola, dokler ima status učenca, dijaka, vajenca ali študenta na dodiplomskem študiju, vendar najdalj do dopolnjenega 26. leta starosti. Izjemoma se za otroka šteje tudi oseba po tej starosti, če traja njeno šolanje na visoki stopnji pet ali šest let³, ali če oseba zaradi daljše bolezni ali poškodbe ali služenja vojaškega roka ni končala šolanja v predpisanem roku. Status otroka se podaljša za toliko časa, kolikor se je šolanje zaradi teh razlogov podaljšalo. (25. čl.)

Pravico do otroškega dodatka ima tudi otrok, starejši od 18 let, ki je brez staršev ali ne živi s starši v skupnem gospodinjstvu, če tako na podlagi okoliščin določi center za socialno delo.

³ Šolanje na visoki stopnji v Sloveniji običajno traja štiri leta.

Pravica do otroškega dodatka ne pripada za otroka, ki:

- je v delovnem razmerju ali opravlja kmetijsko ali drugo samostojno dejavnost,
- je v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo,
- je oddan v rejništvo,
- je sklenil zakonsko zvezo oziroma živi v zunajzakonski zvezi oziroma ima svojega otroka,
- ima pravico do otroškega dodatka na podlagi mednarodne pogodbe,
- če izvršuje roditeljsko pravico samo eden od staršev in preživnina ni urejena, razen v primerih, ko očetovstvo ni urejeno.

Višina otroškega dodatka je odvisna od dohodka na družinskega člana in od števila otrok v družini. Višina otroškega dodatka se določi glede na uvrstitev družine v dohodkovni razred.

Dohodkovni razred je določen v odstotku od povprečne mesečne plače vseh zaposlenih v Republiki Sloveniji za koledarsko leto pred vložitvijo zahteve. Minister vsako leto v mesecu marcu določi nominalne meje dohodkovnih razredov za preteklo koledarsko leto. ZSDP podrobneje določa, kaj šteje v dohodke družine.

Dohodkovni razredi so naslednji:

Dohodek na družinskega člana v % povprečne plače v RS	Znesek otroškega dodatka za posameznega otroka		
	1. otrok	2. otrok	3. in naslednji otrok
Do 15 %	18.870	20.760	22.650
Nad 15% do 25%	16.140	17.840	19.530
Nad 25% do 30%	12.300	13.750	15.190
Nad 30% do 35%	9.690	11.070	12.460
Nad 35% do 40%	7.930	9.250	10.570
Nad 45% do 55%	5.030	6.250	7.550
Nad 55% do 75%	3.770	5.050	6.290
Nad 75% do 99%	3.270	4.530	5.790

Višina otroškega dodatka se izjemoma poveča in sicer:

- če otrok živi v enostarševski družini, se posamezni znesek otroškega dodatka poveča za 10%,
- če predšolski otrok ni vključen v predšolsko vzgojo v skladu s predpisi, ki urejajo vrtce, se posamezni znesek otroškega dodatka poveča za 20%,
- kadar otrok po 18. letu starosti sam uveljavlja pravico do otroškega dodatka, mu otroški dodatek pripada v višini, ki velja za prvega otroka.

2.7.5 Dodatek za veliko družino

Za veliko družino šteje družina, ki ima tri ali več otrok, ki ustrezajo pogojem za status otroka po 70. členu ZSDP. Pravico do dodatka ima tudi eden od otrok, kadar trije ali več otrok iz iste družine živijo brez staršev.

Pravico do dodatka za veliko družino ima eden od staršev, če so starši in otroci državljani Republike Slovenije in imajo skupno stalno prebivališče v Sloveniji.

Dodatek za veliko družino znaša 70.000 SIT letno in se izplača v enkratnem znesku. Dodatek za veliko družino je nova pravica v sistemu družinskih prejemkov in se bo uvajal postopoma. Polni predpisani znesek bo dosegel v letu 2004.

2.7.6 Dodatek za nego otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo

Dodatek za nego in varstvo otroka je namenjen kritju povečanih življenjskih stroškov, ki jih ima družina zaradi takega otroka. Pravica se uveljavlja na podlagi mnenja zdravniške komisije. Pravica do dodatka za nego traja za obdobje, ko se otroku zagotavlja posebno varstvo zaradi zdravstvenih razlogov, oziroma do 18. leta starosti, po tej starosti pa, če se šola in sicer do konca šolanja, vendar največ do dopolnjenega 26. leta starosti.

Pravico do dodatka za nego otroka ima eden od staršev, če je otrok državljan Republike Slovenije in ima v Sloveniji stalno prebivališče.

Mesečna višina dodatka za nego otroka je 18.000 SIT, za otroke s težko motnjo v duševnem razvoju in težko gibalno ovirane otroke pa 36.000 SIT. Pravica do dodatka ne pripada, če je otrok v zavodu, kjer ima celodnevno brezplačno oskrbo ali če je v rejništvu..

2.7.7 Delno plačilo za izgubljeni dohodek

Delno plačilo za izgubljeni dohodek je osebni prejemek, ki ga prejme eden od staršev, kadar prekine delovno razmerje ali začne delati krajši delovni čas zaradi nege in varstva otroka s težko motnjo v duševnem razvoju ali težko gibalno oviranega otroka. Pravica se uveljavlja na podlagi mnenja zdravniške komisije.

Pravico do delnega plačila za izgubljeni dohodek ima eden od staršev, če je državljan Republike Slovenije in ima v Sloveniji stalno prebivališče in če je tudi otrok državljan Republike Slovenije in ima v Sloveniji stalno prebivališče. Delno plačilo lahko uveljavi oseba, ki se odloči, da bo zaradi skrbi za otroka zapustila trg dela.

Mesečna višina delnega plačila za izgubljeni dohodek je minimalna plača, od katere upravičenec plačuje prispevke za socialno varnost. Pravica ne pripada, če je otrok v zavodu, v katerem ima celodnevno brezplačno oskrbo, ali če je v rejništvu.

2.8 UVELJAVLJANJE PRAVIC

O pravicah iz zavarovanja za starševsko varstvo odloča v upravnem postopku na prvi stopnji pristojni center za socialno delo, na drugi stopnji pa Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. V sporih zoper odločbe ministrstva odloča delovno in socialno sodišče.

Center za socialno delo ima v določeni meri pravico odločati po prostem preudarku. Kadar obstaja velika verjetnost, da družina posamezne denarne oblike družinskega prejemka ne bo namenila za namene, ki so predvideni z zakonom in bo zato ogrožena socialnoekonomska varnost otroka, lahko center za socialno delo odloči, da se posamezen prejemek ne izplača v denarju, ampak v obliki konkretnih dobrin, na podlagi naročilnice za konkretno blago, plačila posameznih računov in podobno. Center za socialno delo sprejme tako odločitev, kadar njegovo domnevo o nenamenski porabi prejemka potrjuje poznavanje razmer v družini. Razlogi za to so lahko : alkoholizem in druge oblike zasvojenosti, zanemarjanje otroka, težave pri izvajanju starševskih dolžnosti in podobno. (čl. 100)

2.9. USKLAJEVANJE STARŠEVSKIH NADOMESTIL IN DRUŽINSKIH PREJEMKOV

Starševska nadomestila se usklajujejo z rastjo izhodiščne plače za negospodarske dejavnosti. O uskladitvah odloča minister.

Družinski prejemki se usklajujejo enkrat letno z indeksom rasti cen življenskih potrebščin. Uskladitev se opravi januarja, pri čemer se upošteva kumulativna rast cen življenskih potrebščin v predhodnem obdobju.

Viri:

- R. Blanpain (1995) ur., Harmonization of Working Life and Family Life, Kluwer law International, The Hague, London, Boston
- Ch. Euzeby (1998) Social security for the twenty-first century, International Social Security Review, vol. 51, 2: 3-16
- D. Pieters: Introduction into the Basic Principles of Social Security, Kluwer Law & Taxation Publishers, Deventer – Boston, 1998, first reprint
- V. Rozman, A. Radovan: Delovna razmerja v združenem delu. Socialna varnost, 3. izd., Center za samoupravno normativno dejavnost, Ljubljana, 1978, str. 155-168
- N. Stropnik (1997) Ekonomski vidiki starševstva, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
- Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji, Ur. l. RS, 40/93
- Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, Ur. l. RS, 97/01
- Predlog zakona o starševstvu in družinskih prejemkih, prva obravnava, Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, 10. 8. 1998, l. XXIV, št. 52

Vprašanja:

1. Naštejte in na kratko opišite vrste starševskega dopusta in starševskega nadomestila.
2. Naštejte in na kratko opišite družinske prejemke
3. Kaj veste o otroškem dodatku nasploh in kako je ta pravica urejena v Sloveniji?
4. Vaše razmišljanje o odnosu med družinsko in populacijsko politiko?

Dr. Andreja Kavar Vidmar

SOCIALNA VARNOST

SOCIALNO VARSTVO

(Študijsko gradivo)

VŠSD, Ljubljana, maj 2001

1. UVOD

Socialno varstvo so države začele uvajati v javni sistem socialne varnosti šele v obdobju po drugi svetovni vojni, poseben pomen pa dobiva v obdobju 'krize' socialne varnosti, ko se obseg pravic, posebno tistih iz obveznega socialnega zavarovanja, krči. Konvencija MOD št. 102 o minimalnih normah socialne varnosti socialnega varstva ne vključuje. Socialno varstvo je izrecno upoštevano šele v novejših mednarodnih pravnih dokumentih. Kot neformalen izraz solidarnosti med ljudmi pa je socialno varstvo prvo in temeljno področje socialne varnosti v širšem smislu.

Socialno varstvo je namenjeno najširšemu krogu ljudi. V posameznih državah so to vsi državljani, vse osebe s stalnim prebivališčem v državi ali vse prebivalstvo. Po slovenskih predpisih so nekatere storitve socialnega varstva zagotovljene vsakomur.

Ko država vključi socialno varstvo v javni sistem socialne varnosti, postanejo pravice iz socialnega varstva subjektivne pravice. Bistvena razlika med pravicami iz socialnega zavarovanja in pravicami iz socialnega varstva je v tem, da so prve utemeljene z minulim delom, s prispevki zavarovancev, druge pa s potrebami upravičencev, uporabnikov. Gre za razliko med Bismarckovim in Beveridgevim konceptom, med rizikom in potrebo. Značilnosti obeh konceptov se sicer vedno bolj prepletajo, vendar bistvene razlike ostajajo.

Če upravičenec izpolnjuje predpisane pogoje, lahko uveljavlja socialne pomoči in druge ugodnosti po predpisanem postopku. Ker so pravice iz socialnega varstva namenjene tistim, ki nimajo zadostnih sredstev za preživetje, ki so v stanju socialne potrebe, morajo pomanjkanje sredstev za življenje dokazati. Vsak sistem socialne varnosti vsebuje pogoj cenusa (*means test*). (Pieters: 87) Pri ugotavljanju materialnih razmer upravičenca se običajno poleg njegovih prejemkov in premoženja upoštevajo tudi prejemki njegovih družinskih članov oziroma tistih, ki so ga dolžni vzdrževati.

Uveljavljanje pravice do pomoči iz sistema socialnega varstva, posebno še dokazovanje težkih materialnih razmer, 'resnične potrebe', je za upravičence neprijetno. Dojemajo ga kot stigmatizacijo. Pogosto je povezano s posegi v zasebnost in druge osebnostne pravice. Iz teh razlogov in pa zato, ker so premalo seznanjeni s svojimi pravicami, nekateri upravičenci do socialnovarstvenih pomoči le-teh ne uveljavljajo. Gre za problem neuveljavljanja pravic (*'non-take-up' of benefits*) (Pieters: 89)

Nad uporabniki pravic s področja socialnega varstva obstaja nadzor, ki ga nad uživalci pravic iz socialnega zavarovanja praviloma ni. Nadzoruje se predvsem materialne razmere upravičencev, morebitne prejemke iz dela, namen uporabe socialnih pomoči in podobno. V mnogih sistemih socialnega varstva je pogoj za prejemanje socialnih dajatev določena aktivnost ali vedenje prejemnika. Pri dodeljevanju socialnih pomoči se upošteva načelo javne koristi. Socialne pomoči se financirajo iz sredstev davkoplačevalcev, ki morajo imeti zagotovilo, da se z njihovim denarjem preudarno ravna.

Za razliko od drugih panog socialne varnosti, socialni primer v socialnem varstvu praviloma ni natančno definiran. Odprta definicija socialnega primera v socialnem varstvu izhaja iz narave te panoge socialne varnosti. Po naravi stvari vseh možnih socialnih stisk in težav, ki lahko zadenejo človeka, ni mogoče niti predvideti niti pokriti. Ker je po nastanku in namenu zadnja panoga socialne varnosti, socialno varstvo kot nekakšna varovalna mreža prestreže vse tiste, ki izpadejo iz drugih področij socialne varnosti. V socialnem varstvu se lahko obravnavajo socialni primeri, ki niso bili predvideni ali morda sploh niso bili znani (begunstvo, posledice proizvedenih rizikov kot je černobilska katastrofa). Dajatve in storitve socialnega varstva tudi dopolnjujejo pravice iz drugih panog socialne varnosti, v primeru, da te ne zadoščajo za preživetje ali da prenehajo, preden je upravičenec našel drug vir za preživljanje.

V državah, kjer obstaja, javni sistem socialnega varstva zagotavlja minimalne dajatve, ki naj bi zadoščale za preživetje. Kolikšen naj bi bil ta minimum, je odvisno od socialno-političnih konceptov in gospodarskih razmer v državi. Visok nacionalni bruto produkt še ne pomeni nizke stopnje revščine. (Primer: ZDA)

Javni sistemi socialnega varstva so glavni blažilec revščine in socialne izključenosti. Življenje v odvisnosti od dajatev in storitev socialnega varstva je praviloma življenje v revščini. Brez tega sistema pa bi bile razmere še hujše. Socialno varstvo naj bi zagotavljalo svobodo pred pomanjkanjem (*freedom from need*), ki sodi med temeljne človekove pravice in svoboščine.

Preprečevanje socialnih stisk in težav ni odvisno le od delovanja socialnega varstva, ampak od celotne socialne politike in ekonomskih razmer v državi. Največji problem današnje

socialne varnosti niso klasični včerajšnji riziki, n. pr. začasna brezposelnost ali nezmožnost za delo, ampak izključenost iz družbe blaginje milijonov ljudi, ki veljajo za nekoristne. (Viaene: 68)

2. SOCIALNO VARSTVO V SLOVENIJI

2.1 Pravna ureditev

Socialno varstvo je urejeno z nekaterimi mednarodnimi pravnimi akti in s slovensko notranjo pravno ureditvijo.

Splošna deklaracija človekovih pravic določa, da ima vsakdo pravico do take življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blagostanje, vključno s hrano, obleko, stanovanjem, zdravniško oskrbo in potrebnimi socialnimi storitvami. (25. čl.) Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah k temu dodaja pravico do stalnega izboljševanja življenjskih razmer in pravico vsakogar do varstva pred lakoto. (11. čl.)

Evropska socialna listina v 13. členu obravnava pravico do socialne in zdravstvene pomoči. Vsaki osebi, ki je brez zadostnih sredstev in si takih sredstev ni zmožna zagotoviti niti z lastnim trudom niti iz drugih virov, zlasti z dajatvami iz sistema socialne varnosti, se zagotavlja zadostno pomoč in v primeru bolezni nego, potrebno glede na njeno stanje. Osebam, ki prejemajo tako pomoč, se politične in socialne pravice ne zmanjšajo. Vsakomur se omogoča, da mu bodo ustrezne javne ali zasebne službe svetovale ali nudile osebno pomoč, ki je potrebna, da se prepreči, odstrani ali ublaži osebna ali družinska stiska. Za socialno delo je še posebno pomemben 14. člen, ki ureja pravico do uživanja storitev socialnih služb in glasi: » Da bi zagotovile učinkovito izvajanje pravice do uživanja storitev socialnih služb, se pogodbene stranke zavezujejo, da bodo: 1. Vzpodbujale ali organizirale službe, ki bodo uporabljale **metode socialnega dela** in prispevale k blaginji in razvoju tako posameznikov kot tudi skupin v družbi ter k njihovem prilagajanju na socialno okolje; 2. Spodbujale sodelovanje posameznikov in prostovoljnih ali drugih organizacij pri ustanavljanju in vzdrževanju takšnih služb.«

Socialno varstvo v Ustavi Slovenije ni izrecno navedeno. Potreba po vzpostavitvi in razvijanju socialnega varstva izhaja iz ustavne določbe (2. čl.), po kateri je Slovenija pravna in socialna država. V poglavju o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah je v 50. členu navedena pravica do socialne varnosti. »Državljanji imajo pod pogoji, določenimi z zakonom, pravico do socialne varnosti.« (1. odst.)

Državo lahko imenujemo socialno, če uresničuje kratkoročne in dolgoročne družbene in osebne socialne interese. Socialni interesi družbe so v modernih državah usmerjeni predvsem v ustvarjanje pogojev za enake možnosti za osebni razvoj, v zagotavljanje socialne pravičnosti in minimalnih sredstev za življenje za vsakogar. (Bubnov Škoberne: 10)

Velik pomen za vsebino socialnega varstva ima odločba Ustavnega sodišča Slovenije (Št. U-I-66/93-22, Ur. l. RS, 1/94), ki se nanaša na socialno varnost osebe na prestajanju zaporne kazni. Ustavno pravico do osebnega dostojanstva povezuje z zagotovljenostjo »nekaj minimalnih sredstev za zadovoljevanje kulturnih in drugih povsem osebnih potreb (za nakup časopisov, priboljškov ipd.). Popolno odsotnost vsake možnosti za zadovoljevanje vseh takih 'dodatnih' človekovih ... potreb bi bilo po presoji ustavnega sodišča že šteti za kršitev pravice do človekovega dostojanstva in v tem smislu tudi za kršitev pravice do socialne varnosti.« zakon o socialnem varstvu. (

Krovni zakon za področje socialnega varstva je zakon o socialnem varstvu (ZSV, Ur. l. RS, 54/92, 13/93, 41/99, 26/01). Na področje socialnega varstva sistemsko sodi tudi zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (glej pokojninsko in invalidsko zavarovanje) Važnejši podzakonski akti so pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Ur. l. RS, 52/95), pravilnik o koncesijah na področju socialnega varstva (Ur. l. RS, 72/97), pravilnik o izvajanju strokovnega in upravnega nadzora na področju socialnega varstva (Ur. l. RS, 105/00), pravilnik o pripravništvu in strokovnem izpitu za delo na področju socialnega varstva (Ur. l. RS, 64/95, 61/98), pravilnik o izobraževanju in usposabljanju strokovnih delavcev in sodelavcev na področju socialnega varstva (Ur. l. RS, 57/94) in drugi. Pomemben programski dokument je Nacionalni program socialnega varstva

do leta 2005. (Ur. l. RS, 31/2000) Naloge, ki jih imajo na področju socialnega varstva občine, so urejene z občinskimi predpisi. To so predvsem odloki o organiziranju in izvajanju pomoči na domu ter pravilniki o dodeljevanju socialnih pomoči.

2.2 Upravičenci socialnega varstva

Socialno varstvo je poleg zdravstvenega zavarovanja najbolj univerzalna panoga socialne varnosti v Sloveniji. Upravičenci so državljani Republike Slovenije, ki imajo stalno prebivališče v Sloveniji ter tujci, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje v Sloveniji. Državljan Republike Slovenije, ki nimajo stalnega prebivališča v Sloveniji, ter tujci, ki nimajo dovoljenja za stalno prebivanje v Sloveniji, uveljavljajo pravice do posameznih storitev in dajatev v primerih in pod pogoji, ki jih določa zakon. (5. čl.) Upravičenec do storitev prve socialne pomoči in do osebne pomoči je vsakdo, ki se znajde v socialni stiski in težavi. (14. čl.)

Denarna socialna pomoč se dodeljuje za družine in »samske osebe«. ZSV kot samsko osebo opredeljuje osebo, ki nima družinskih članov po tem zakonu (26. čl., 2. odst.). To je drugačna opredelitev kot po zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

2.3 Pravice iz socialnega varstva

Pravice iz socialnega varstva po zakonu o socialnem varstvu obsegajo storitve in ukrepe, namenjene preprečevanju in odpravljanju socialnih stisk in težav posameznikov, družin in skupin prebivalstva ter dajatve, namenjene tistim posameznikom, ki si sami materialne varnosti ne morejo zagotoviti zaradi okoliščin, na katere ne morejo vplivati. Gre torej za dve vrsti socialnih primerov: stiske in težave ter materialno ogroženost.

Razliko med stisko in težavo pojasnjuje Ramovš (: 64) Socialna težava je objektivno stanje nekega človeka ali skupine; je stvarno neskladje tega človeka z naravo ali z razmerami. Stiska pa je osebno doživljanje težave. Socialna težava je na socialnem področju to, kar je na zdravstvenem bolezen, stiska pa to, kar je tam bolečina.

Po zakonu o socialnem varstvu je v primerih, ko upravičence prizadenejo stiske in težave, mogoče uveljaviti predpisane storitve in dajatve. Pravice do storitev in dajatev socialnega varstva se uveljavljajo po načelih enake dostopnosti in proste izbire oblik za vse upravičence pod pogoji, ki jih določa zakon. (4. čl.)

2.3.1 Storitve socialnega varstva

Zakon o socialnem varstvu navaja naslednje storitve, namenjene odpravljanju socialnih stisk in težav: prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini, institucionalno varstvo, vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji, pomoč delavcem v podjetjih, zavodih ter pri drugih delodajalcih. (11. čl.) Razen pomoči delavcem, ki ni javna služba, se storitve izvajajo po standardih in normativih, ki jih predpiše pristojni minister. Po predpisanih normativih se izvajajo tudi storitve, ki jih opravljajo socialne službe v vzgoji in izobraževanju, zdravstvu, zaposlovanju ter pravosodju (80. čl.). Obseg posameznih storitev socialnega varstva navaja zakon, podrobneje pa so opisane v pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev.

Prva socialna pomoč obsega pomoč pri prepoznavanju in opredelitvi socialne stiske in težave, oceno možnih rešitev ter seznanitev upravičenca o vseh možnih oblikah socialnovarstvenih storitev in dajatev, ki jih lahko uveljavi ter o obveznostih, ki so povezane z oblikami storitev in dajatev, kakor tudi seznanitev upravičenca o mreži in programih izvajalcev, ki nudijo socialno varstvene storitve in dajatve. (12. čl.)

Osebna pomoč obsega svetovanje, urejanje in vodenje z namenom, da bi posamezniku omogočili razvijanje, dopolnjevanje, ohranjanje ter izboljšanje socialnih zmožnosti. (13. čl.)

Pomoč družini obsega pomoč za dom, pomoč na domu in socialni servis.

Pomoč družini za dom obsega strokovno svetovanje in pomoč pri urejanju odnosov med družinskimi člani ter pri skrbi za otroke in usposabljanje družine za opravljanje njene vloge v vsakdanjem življenju. (15. čl., 2. odst.)

Pomoč družini na domu obsega socialno oskrbo upravičenca v primeru invalidnosti, starosti ter v drugih primerih, ko socialna oskrba na domu lahko nadomesti institucionalno varstvo. (15. čl., 3. odst.) Mrežo javne službe za pomoč družini na domu zagotavlja občina (43. čl., 2. odst.) za osebe s stalnim prebivališčem na območju občine. Občina tudi podrobneje uredi organiziranje in način izvajanja te pomoči.

Po enem od občinskih odlokov (Odllok o organiziranju in izvajanju pomoči družini na domu in merilih za določanje plačil storitev Občine Dolenjske Toplice, Ur. l. RS, 28/01) socialna oskrba na domu obsega: gospodinjsko pomoč, pomoč pri vzdrževanju osebne higiene in pomoč pri ohranjanju socialnih stikov.

Gospodinjska pomoč obsega: priprava enega toplega obroka hrane, prinašanje enega pripravljenega obroka in nabave živil, pomivanje uporabljene posode, osnovno čiščenje bivalnega prostora z odnašanjem smeti, postiljanje in osnovno vzdrževanje spalnega prostora, pomoč pri ogrevanju prostorov.

Pomoč pri vzdrževanju osebne higiene obsega: pomoč pri oblačenju in slačenju, pomoč pri umivanju, hranjenju, opravljanju osnovnih življenjskih potreb, vzdrževanje in nega osebnih ortopedskih pripomočkov.

Pomoč pri ohranjanju socialnih stikov obsega: vzpostavljanje socialne mreže z okoljem, prostovoljci in sorodstvom, spremljanje upravičenca pri opravljanju nujnih obveznosti, informiranje ustanov o stanju in potrebah upravičenca ter pripravo upravičenca na institucionalno varstvo.

Plačilo pomoči na domu se določi v odvisnosti od materialnega stanja upravičenca. Če upravičenci nimajo zadostnih virov za plačilo stroškov socialne oskrbe na domu, so lahko delno ali v celoti oproščeni plačila. O oprostitvi plačila odloča občinska uprava, ki pri tem upošteva mnenje pristojnega centra za socialno delo.

Socialni servis obsega pomoč pri hišnih in drugih opravilih v primeru otrokovega rojstva, bolezni, invalidnosti, starosti, v primeru nesreč ter v drugih primerih, ko je ta pomoč potrebna za vključitev osebe v vsakdanje življenje. (15. čl., 4. odst.)

Institucionalno varstvo obsega vse oblike pomoči v zavodu, v drugi družini ali drugi organizirani obliki, s katerimi se upravičencem nadomeščajo ali dopolnjujejo funkcije doma in lastne družine, zlasti pa bivanje, organizirana prehrana in varstvo ter zdravstveno varstvo. Institucionalno varstvo otrok in mladotnikov, prikrajšanih za normalno družinsko življenje obsega poleg prej navedenih storitev še vzgojo in pripravo za življenje. Institucionalno varstvo otrok in mladotnikov z zmerno, težjo ali težko motnjo v duševnem razvoju obsega še usposabljanje po posebnem zakonu, oskrbo in vodenje. (16. čl.)

Vodenje in varstvo obsegata organizirano celovito skrb za odraslo telesno in duševno prizadeto osebo, razvijanje individualnosti in harmoničnega vključevanja v skupnost in okolje. Zaposlitev pod posebnimi pogoji obsega take oblike dela, ki omogočajo prizadetim ohranjanje pridobljenih znanj ter razvoj novih sposobnosti. (17. čl.)

Pomoč delavcem v podjetjih, zavodih ter pri drugih delodajalcih obsega svetovanje in pomoč pri reševanju težav, ki jih imajo delavci v zvezi z delom v delovni sredini in ob prenehanju delovnega razmerja ter pomoč pri uveljavljanju pravic iz zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter otroškega in družinskega varstva. (18. čl.)

Večino storitev socialnega varstva predstavljajo postopki strokovnega socialnega dela. Pravilnik o standardih in normativih za vsako od storitev (razen pomoči delavcem) navaja opis storitve, upravičence oziroma strokovno področje, na katerem se izvaja, postopek izvajanja, trajanje, metode dela, izvajalce, izobraževanje in supervizijo ter dokumentacijo. Strokovni delavci, ki izvajajo storitve socialnega varstva, morajo upoštevati etični kodeks na področju socialnega varstva.

2.3.2 Denarna socialna pomoč

Dajatve socialnega varstva so namenjene upravičencem, ki so materialno ogroženi, ki nimajo in si ne morejo sami preskrbeti najpotrebnejših sredstev za preživetje. Po zadnji noveli zakon o socialnem varstvu pozna samo eno vrsto socialnovarstvenih dajatev: denarno socialno pomoč (Prej: denarna pomoč kot edini vir preživljanja in denarni dodatek). Denarna socialna pomoč lahko vključuje dodatek tujo nego in pomoč ter izredno denarno socialno pomoč, ki ju smatramo za posebni obliki denarne socialne pomoči.

Pravica do denarne socialne pomoči ima subsidiaren značaj. Upravičenec jo lahko uveljavi šele v primeru, da nima nobenih drugih virov za preživetje.

Vsakdo je po svojih sposobnostih dolžan skrbeti za dostojno preživetje sebe in svojih družinskih članov. Pravico do denarne socialne pomoči ima le tisti, ki si ne more preživetja zagotoviti sam z delom, s pravicami iz dela ali zavarovanja, z dohodki od premoženja in iz drugih virov oziroma z nadomestili ali prejemki po drugih predpisih ali s pomočjo tistih, ki so ga dolžni preživljati, ali na drug način. Prejemnik denarne socialne pomoči ne more biti v ugodnejšem socialnem položaju od tistega, ki si sredstva zagotavlja z delom ali na podlagi pravic iz dela (ZSV, 20. čl.)

Do denarne socialne pomoči so upravičene osebe, ki ne morejo zagotoviti minimalnega dohodka iz razlogov, na katere ne morejo vplivati in so pred tem uveljavljale morebitne pravice, ki jim pripadajo po drugih predpisih. Oseba, ki ne dosega minimalnega dohodka iz razlogov, na katere more oziroma je mogla vplivati, do denarne socialne pomoči ni upravičena. Za take razloge štejejo zlasti tisti, ki so povezani z upravičenčevo odgovornostjo za lastno brezposelnost.

Z denarno socialno pomočjo se upravičencu za čas bivanja v Republiki Sloveniji zagotavljajo sredstva za zadovoljevanje minimalnih življenjskih potreb v višini, ki omogoča preživetje. Šteje se, da je preživetje omogočeno, če je upravičencu (po plačilu davkov in prispevkov) zagotovljen minimalni dohodek. Ob sprejemu te ureditve znaša minimalni dohodek 37.943 SIT. (22. čl.) Vsako leto se v mesecu januarju usklajuje za indeks cen življenjskih potrebščin v zadnjih 12 mesecih.

Na upravičenost in višino pravice do denarne socialne pomoči vplivajo dohodki in premoženje upravičenca.

V lastni dohodek se štejejo dediščine, darila, dohodki in prejemki, ki so viri dohodnine ter vsi drugi prejemki, prejeti doma ali v tujini. V dohodek ne štejejo dodatek za pomoč in postrežbo in drugi prejemki za nego in pomoč, otroški dodatek, dodatek za nego otroka, pomoč za novorojenca, povračilo stroškov za prevoz in prehrano med delom, štipendije, dohodki od občasnega dela invalidov in sredstva, namenjena odpravi posledic elementarnih nesreč. Podrobneje je urejeno upoštevanje dohodkov iz kmetijske dejavnosti.

Pomoč se ne dodeli osebi oziroma družini, ki ima prihranke ali premoženje v višini najmanj 24 minimalnih plač. Kot premoženje se ne upošteva stanovanje, v katerem posameznik ali družina živi in osebno vozilo v vrednosti do 18 minimalnih plač.

Višina denarne socialne pomoči posamezniku se določi tako, da pokriva razliko med minimalnim dohodkom in morebitnimi lastnimi dohodki upravičenca.

Pri dodelitvi pomoči družini se višina minimalnega dohodka določi glede na število in starost družinskih članov. Za prvo odraslo osebo v družini se upošteva minimalni dohodek v celoti, za vsako naslednjo odraslo osebo v višini 0,7 minimalnega dohodka, za otroke do 18 let in polnoletne otroke, ki so jih starši dolžni preživljati pa v višini 0,3 minimalnega dohodka. (1)

2.3.2.1 Dodatek za tujo nego in pomoč

Upravičencem, ki jim je za opravljanje osnovnih življenjskih potreb nujna pomoč druge osebe, se denarna socialna pomoč poveča za dodatek za tujo nego in pomoč v enaki višini kot je dodatek za pomoč in postrežbo po predpisih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.

2.3.2.2 Izredna denarna socialna pomoč

Samski osebi ali družini se kot posebna oblika denarne socialne pomoči lahko dodeli izredna denarna socialna pomoč, če se je iz razlogov, na katere ne more vplivati, znašla v položaju materialne ogroženosti.

2.3.2.3 Dodeljevanje in izplačevanje denarne socialne pomoči

Denarno socialno pomoč upravičenec uveljavlja pri krajevno pristojnem centru za socialno delo. Vloga za uveljavljanje denarne socialne pomoči se vložijo na predpisanih obrazcih, katerim morajo biti priloženi dokazi o izpolnjevanju pogojev. Denarna socialna pomoč se dodeli kot ena denarna socialna pomoč za vso družino in se praviloma izplačuje vlagatelju.

Denarna socialna pomoč se dodeli za določen čas, prvič največ za obdobje treh mesecev. Denarna socialna pomoč se lahko dodeli ponovno, če so okoliščine, ki so bile razlog za dodelitev pomoči, ostale nespremenjene. Ponovno se lahko dodeli največ za obdobje šestih mesecev. Če zaradi starosti nad 60 let, bolezni ali invalidnosti ali drugih okoliščin ni mogoče pričakovati izboljšanja socialnega stanja upravičenca, se denarna socialna pomoč lahko

dodeli največ za obdobje enega leta. Takemu upravičencu in tistemu, ki je trajno nezmožen za delo in brez vsakršnih dohodkov, brez premoženja in nima nikogar, ki bi ga bil dolžan preživljati, in živi doma, se dodeli trajna denarna socialna pomoč.

Center za socialno delo pri dodeljevanju denarne pomoči v mejah danega pooblastila lahko odloča po prostem preudarku (diskrecijska pravica). Določi lahko, da se denarna socialna pomoč ne dodeli ali se dodeli v nižjem znesku posamezni osebi ali družini, za katero je mogoče sklepati, da ji je dohodek v višini minimalnega dohodka v celoti ali delno zagotovljen. (31. čl.) Razloge podrobneje predpiše minister, pristojen za socialno varstvo. Center za socialno delo lahko z upravičencem sklene pogodbo o aktivnem reševanju njegove socialne problematike, n. pr. vključitev v zdravljenje. (32. čl.)

Višina denarne socialne pomoči se usklaja s spremembami minimalnega dohodka.

2.3.2.4 Občinske socialne pomoči

Občine iz svojih sredstev dodeljujejo občinske socialne pomoči. Dodeljevanje občinskih socialnih pomoči je urejeno z občinskimi pravilniki.

Po pravilniku o dodeljevanju socialnih pomoči v Občini Dolenjske Toplice so do občinske socialne pomoči upravičeni občani s stalnim prebivališčem v Občini Dolenjske Toplice, ki jim je zaradi trenutne materialne ogroženosti nujno potrebna pomoč občine, izkoristili pa so že vse zakonske možnosti za rešitev socialne stiske. Občinska socialna pomoč je namenjena za: pomoč pri nakupu šolskih potrebščin; plačila oziroma doplačila letovanj in šole v naravi za osnovnošolce; plačila oziroma doplačila prehrane osnovnošolcev; plačila oziroma doplačila najemnine za stanovanje; nakupu ozimnice in kurjave; doplačila zdravstvenih storitev, ki niso nujno potrebne, pa jih ne pokriva Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije; kritje drugih stroškov in izdatkov za premostitev trenutne materialne ogroženosti z upoštevanjem socialnih razmer upravičenca.

2.4 Opravljanje dejavnosti socialnega varstva

Mrežo javne službe socialnega varstva zagotavljajo država in občine. Država zagotavlja mrežo za socialno preventivo, prvo socialno pomoč, pomoč družini za dom, za institucionalno varstvo ter za vodenje in varstvo ter zaposlitev pod posebnimi pogoji. Občine pa zagotavljajo mrežo javne službe za osebno pomoč ter za pomoč družini na domu. Naloga države oziroma občin je v tem, da pridobijo izvajalce za izvajanje socialnovarstvenih storitev. Izvajalci so lahko javni zavodi, lahko pa tudi druge pravne in fizične osebe, ki pa morajo izpolnjevati določene pogoje, da lahko storitve strokovno ustrezno opravljajo.

Storitve, ki jih zakon določa kot javno službo, opravljajo javni zavodi in druge pravne in fizične osebe, ki pridobijo koncesijo na javnem razpisu. S koncesijo koncedent – ministrstvo, pristojno za socialno varstvo oziroma občinski organ, pristojen za socialno varstvo - preda opravljanje socialnovarstvenih storitev koncesionarju. S pogodbo o koncesiji koncedent in koncesionar uredita razmerja v zvezi z opravljanjem javne službe. Podeljevanje koncesij ureja poseben pravilnik.

Storitve socialnega varstva, ki niso javna služba, lahko opravljajo pravne in fizične osebe, ki pridobijo dovoljenje za delo, ki ga daje pristojno ministrstvo. Država ni dolžna zagotavljati socialnovarstvenih storitev, ki niso javna služba. Če se take storitve izvajajo, se morajo opravljati na strokoven način, kar zagotavlja dovoljenje za delo.

Javni socialno varstveni zavodi so centri za socialno delo, domovi za stare, posebni varstveni zavodi za odrasle, varstveno delovni centri, domovi za otroke in drugi: sprejemališča, materinski domovi, svetovalnice, stanovanjske skupine, centri za neodvisno življenje invalidov ipd.

Socialnovarstvene storitve izvajajo tudi dobrodelne organizacije, organizacije za samopomoč in invalidske organizacije.

Socialno varstvene storitve lahko opravljajo tudi zasebniki, ki izpolnjujejo predpisane pogoje glede strokovne izobrazbe in drugih zahtev. (ZSV, 65. čl.)

2.5 Uveljavljanje in varstvo socialnovarstvenih pravic

Vsebina pravic iz socialnega varstva je različna, različni so tudi postopki njihovega uveljavljanja in varstva.

Denarne pravice uporabniki uveljavljajo pri krajevno pristojnem centru za socialno delo po predpisih o upravnem postopku. (Glej t. 2.3.2.3)

Pravice do storitev upravičenci oziroma uporabniki glede na to, za katero pravico gre (pomoč družini na domu, sprejem v dom za stare ipd.), uveljavljajo pri ustreznem socialnem zavodu. Postopki izvajanja storitev morajo biti vodeni tako, da zagotavljajo zaupnost podatkov ter osebno integriteto in dostojanstvo upravičenca.

Socialno varstveni zavodi odločajo tudi v izvrševanju javnih pooblastil. Odločajo o pravicah in obveznostih posameznikov, katere pogosto izhajajo iz drugih predpisov, posebno iz zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih.

O pritožbah zoper odločitve centrov za socialno delo in drugih socialno varstvenih zavodov odloča Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

2.6 Financiranje socialno varstvene dejavnosti

Večina socialno varstvene dejavnosti se financira iz proračuna Republike Slovenije. Iz proračuna občine se financirajo osebna pomoč, pomoč družini na domu, pomoč pri uporabi stanovanja (najemnina) in stroški storitev v zavodih za odrasle, kadar je upravičenec oziroma drug zavezanec delno ali v celoti oproščen plačila.

Upravičenci oziroma drugi zavezanci so dolžni plačati vse storitve, opravljene na podlagi zakona o socialnem varstvu, razen socialne preventive, prve socialne pomoči in institucionalnega varstva v socialno varstvenih zavodih za usposabljanje. O delni ali celotni oprostitvi plačila po predpisanih merilih odloča center za socialno delo.

Stroške za storitve pomoči delavcem (18. čl.) krije podjetje, zavod ali druga organizacija, ki te storitve zagotavlja svojim zaposlenim.

Sredstva za financiranje socialno varstvene dejavnosti se zagotavljajo tudi s prispevki dobrodelnih organizacij in organizacij za samopomoč ter invalidskih organizacij, s prispevki donatorjev in iz drugih virov.

2.7 Socialna zbornica

Za področje socialnega varstva je ustanovljena socialna zbornica. Socialna zbornica skrbi za povezanost, razvoj in strokovni dvig socialno varstvene dejavnosti.

Socialna zbornica je sprejela kodeks etike delavcev na področju socialnega varstva.

Najpomembnejše naloge socialne zbornice se nanašajo na supervizijo strokovnega dela, strokovno izobraževanje, pripravištvo in druga vprašanja, povezana z zagotavljanjem strokovnosti na področju socialnega varstva.

Opombe:

- (1) Družini z dvema odraslima osebama in dvema otrokoma bi pripadala denarna socialna pomoč v višini: $1+0,7+0,3+0,3$ minimalnega dohodka. Ob sedanjí višini minimalnega dohodka je to : $37.943+26.560+11.383+11.383=87.269$ SIT. Za uveljavitev te ureditve je predpisano prehodno obdobje do 1.1. 2003.

Viri:

D. Pieters: Introduction into the Basic Principles of Social Security, Kluwer Law & Taxation Publishers, Deventer – Boston, 1998, first reprint

Predpisi o socialnem varstvu z uvodnimi pojasnili mag. Anjute Bubnov Škoberne, Časopisni zavod Uradni list republike Slovenije, Ljubljana, 1993

J. Ramovš: Slovenska sociala med včeraj in jutri, 2. izd., Inštitut Antona Trstenjaka, Ljubljana, 1995

J. Viaene: The 'Securisation' of Social Security, 53-71 v J. van Langendonck (ed.): The New Social Risks/ Les Nouveaux Risques Sociaux, Kluwer Law International, 1997

Zakon o socialnem varstvu (ZSV, Ur. l. RS, 54/92, 13/93, 41/99, 26/01).
Vprašanja:

1. Naštejte in na kratko opišite storitve socialnega varstva po zakonu o socialnem varstvu.
2. Denarna socialna pomoč
3. Opravljanje dejavnosti socialnega varstva
4. Financiranje socialno varstvene dejavnosti